

K R I T I K A

Matej Bogataj*Ironični angažma?***Drago Jančar: HALŠTAT**

Nova revija, Ljubljana 1996 (Zbirka Samorog)

Jančarjev *Halštat* je ena bolj opaženih domačih dram zadnjih nekaj let, tudi po zaslugi dveh uprizoritev, tržaške in celjske. Hkrati pa je njena mešanica ironije in angažmaja, metafizijskih – v samo dramo uvrstanih – in v družbeno delovanje usmerjenih postopkov takšna, da je nekako značilna tudi za nekatera druga dramska dela velikih imen sodobne dramatike, na primer za Šeligovo *Razvezo ali Sveto sarmatsko kri*, za aktualističen in neposredno zapisan krvavi balkanski mytos, cepljen na Jarryjevega *Kralja Ubuja*, za Jovanovićevo *Uganko korajže*, svojevrstno zrcaljenje in dopisovanje na temo Brechtove *Matere Korajže* in njenih otrok; eklekticizem, sicer tako značilen za ludistično dramatiko in za prozo po njej, se je očitno sprijel s klasičnim intelektualnim, se reče, tudi političnim ali pa vsaj kritičnim angažmajem, s temeljno in eksistencialno prizadetostjo nad nasiljem, preteklim in prihodnjim, to pa tako, da je obema malo nerodno, da hodita skupaj, angažmaju in ironiji; ironiji, ker si je optala njej neprimeren balast, ki ji jemlje lahkotnost in lahkoživost, angažmaju zato, ker so časi njegove veličine, ko si zaradi preglednosti dvopolarne situacije, delitve na naše in njihove, lahko zastavil besedo, telo, vse, kar koli, minili in se mora zdaj lotevati stvari previdno, z distanco.

Halštat se dogaja v temnem prostoru, v rudniškem jašku, ki je prisposoda za nekakšno ves čas trajajočo svetovno noč, v kateri

profesor Habilis, arheolog in nekakšen ombudsman obenem, odkriva novi *Halštat*, še večji in bolj halštadtski od originala, kot bi temu rekli generali, s pomočjo svojih treh sodelavk: v vestno popisovanje in pakiranje trupel zabrede Honza, klošar, ki ga je v rudniški jašek nekdo poslal. Zadeve se precej zapletajo, predvsem zaradi gojzarjev in bajonetov in uniform in bajonetov, ki težko da so keltski, saj so čudno podobni tistim iz prve polovice stoletja. Na tej ravni je *Halštat* seveda kritika družbene (tranzicijske) amnezije, kritika kratkega in pragmatičnega spomina; arheologi, celo nekakšni varuhi človekovih pravic za povrh, pravzaprav prekopavajo oziroma odstranjujejo dokaze za (pol)pretekle svinjarije zmagovalcev nad premaganci, pri tem pa jim morajo pomagati vsi, do zadnjega klošarja. Institucije, ki se predstavljajo kot varuhi človekovih pravic, torej kot tisti, ki naj bi razkrivali morebitne pretekle in sedanje nepravilnosti, so očitno v službi prikrivanja, prekopavanja in prekvalifikacije trupel, sama znanost pa je ščit pred jasnimi odgovori in klicanjem na odgovornost.

Po drugi strani pa se v *Halštatu* ves čas izrisuje njegova avtorefleksivna plast; tako se slej ko prej izkaže, da je tisti, ki je pošiljal osebe v rudniški jarek, predvsem – naratološka kategorija, avtor, ne pa kakšen višji vzrok videnj in napotkov. Ta ironija se zelo približuje pirandellovskemu modelu, saj osebe iščejo avtorja in narobe, se o njem in o svoji kvazirealnosti pogovarjajo – tako nekje čez sredino igre Profesor zatrjuje Honzi, da med njima ne more biti (dramskega) konflikta, ker je med njima prevelika razlika v moči, ta pa ga sprašuje, ali ne bi mogla biti dramska junaka vsaj pri kakšnem Jančarju, in tako ... Potujevanje in ironija sta najizrazitejša v zadnjem, četrtem dejanju ali epilogu, v katerem se izkaže, da je bila cela rudniška epizoda samo morast kolektivni sen; šlo je za to, da breme preteklosti kot mora pritisaka na možgane živih, v tem primeru Honze in Neli, zato se oba spomnita istih sanj, zato lahko potem preigravata, smešita, citirata in ironizirata tisto, kar se je dogajalo v prvih treh dejanjih; tisto, kar smo imeli za angažma, je zdaj postalo predmet lahkotnega in precej neobveznega preigravanja, kot spomin na moro, za katero vemo, da se je končala; po dolgi noči kosti in nožev se je začel dan, odrešujoča (klošarska) resnična sedanost, v kateri lahko neobremenjeno govorimo o preteklosti. Vse skupaj je seveda en sam dežavi, v katerega se

vmešajo tudi vse druge zapletene osebe, in čeprav za trenutek kaže, da bi se drama lahko obrnila v nekakšno ciklično igro, v kateri bi ene in iste osebe – do neskončnosti, recimo – preigravale ene in iste variante osnovnih situacij med petimi osebami, se *Halštat* konča z bolščanjem v prazno.

Za Jančarjev *Halštat* lahko ponovimo eno najbolj obrabljenih in napačno razumljenih izjav o sodobni literaturi, da mora biti preteklost – potem, ko ne more biti uničena, ker njeno uničenje vodi v molk, revidirana: z ironijo, na nenedolžen način. Ponovimo, da bi bolje videli razliko; tokrat gre za prizivanje preteklosti, za odkopavanje vseh tistih plasti, ki so prekrite z molkom. Jančarju torej zgodovina ni neizčrpen vir zgodb, nekakšna sestra literature, to predpostavlja zgornji citat, temveč zgledna zgodba, ki so jo že vsi pozabili in je zato vse narobe. Pripovedni postopki so torej tokrat uporabljeni za to, da bi konzervirali tisto, kar sicer bolj običajno razdirajo, pri tem pa se, podobno kot pri arheologih in pri ombudsmanih, postavlja vprašanje, ali res lahko tako zlahka in na hitro zamenjajo stran, ki ji služijo.